

INCEST TRAUMA CENTAR - BEOGRAD

Adresa: Mačvanska 8

11000 Beograd, Republika Srbija

Tel./fax + 381 11 386 13 32

e-mail: itcentar@eunet.rs

website: www.incestrauamacentar.org.rs

NACIONALNA STUDIJA

O DRUŠTVENOM PROBLEMU SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA DECE

U REPUBLICI SRBIJI

Nosilac, vlasnik i naručilac Nacionalne studije: Incest Trauma Centar - Beograd

Partneri:

- 1. Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije (Jedinica za prevenciju nasilja / Grupa za zaštitu od nasilja i diskriminacije)**
- 2. Centar za promociju zdravlja žena iz Beograda**

Na uzrastu od 10 do 18 godina, u svakom školskom odeljenju u Srbiji postoje 4 deteta koja su preživela određeni vid seksualnog nasilja i još 4 deteta koja poznaju nekoga kome se to dogodilo. U ovom trenutku, 2 dece iz svakog školskog odeljenja izloženo je seksualnom nasilju. U osnovnoj školi, deca obelodanjuju najpre porodici, koja im po pravilu ne poveruje. Mladi u srednjim školama najčešće kažu drugarici ili drugu, koji su skloniji da im poveruju. Od 2/3 dece koja ispričaju šta im se dogodilo, više od polovine osoba kojima su se poverili ne preuzima ništa. Samo 7% njih prijavi slučaj nadležnim službama.

Iz pisma Incest Trauma Centru – Beograd: “Prvenstveno sam radosna, a potom Vam i zahvalna, što u rukama konačno imamo prvu Nacionalnu studiju o društvenom problemu seksualnog zlostavljanja dece u Srbiji, na čiji preliminarni izveštaj ovom prilikom dajem i svoju punu saglasnost.

Želim ovoj studiji dug život i da ubrzo postane štít u rukama svake nezaštićene žene i deteta.”

**S poštovanjem,
Nježa Mrše**

Predsednica Nadzornog odbora Nacionalne studije

Jun 2015. god.

UVOD

Na dan 09. jun 2015. Incest Trauma Centar - Beograd predstavlja kratak preliminarni izveštaj **prve Nacionalne studije o društvenom problemu seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji** (u daljem tekstu: Nacionalna studija). Incest Trauma Centar - Beograd je zvaničan nosilac, vlasnik i naručilac Nacionalne studije. Nacionalnu studiju finansira Evropska Unija kroz Program podrške civilnom društvu iz 2013. god. i realizovale smo je u partnerstvu sa Ministarstvom prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, Jedinicom za prevenciju nasilja / Grupom za zaštitu od nasilja i diskriminacije, i Centrom za promociju zdravlja žena iz Beograda. Dodatnu finansijsku podršku su obezbedili Ambasada Australije u Beogradu, Rekonstrukcija Ženski fond i Kancelarija za saradnju sa civilnim društvom Vlade Republike Srbije.

Incest Trauma Centar - Beograd (zvanično registrovan 1994. god.) je ženska nevladina organizacija, specijalizovana služba za društveni problem seksualnog nasilja. Imenovane smo, za Republiku Srbiju, za zvaničnog nosioca Kampanje Saveta Evrope, koja nosi naziv "1 OD 5". Reč je o potpisanom Sporazumu između Saveta Evrope u Strazburu i Incest Trauma Centra - Beograd koji se tiče našeg vođenja Kampanje Saveta Evrope protiv seksualnog zlostavljanja dece, zasnovane na Lanzarot Konvenciji. Naziv Kampanje, "1 od 5" ("JEDNO OD PETORO"), dat je u skladu sa zvaničnim podatkom Saveta Evrope da je jedno od petoro dece u Evropi preživelo seksualno nasilje. *Incest Trauma Centar - Beograd, specijalizovana služba sa 21 godinom iskustva u radu - najstarija ove vrste u Srbiji* - imenovana je za zvaničnog nosioca u punom trajanju Kampanje (2012.-2015. god.).

Kampanja "1 od 5" ima svoje tri dimenzije: a) podizanje svesti javnosti o temi seksualnog nasilja nad decom b) uticaj na zakonodavstvo i obrazovanje i c) parlamentarna dimenzija. Nacionalnu studiju realizujemo u okviru dimenzije "Uticaj na zakonodavstvo i obrazovanje" i korisnost njenih rezultata povezujemo i jednako prenosimo u preostale dve.

Tim Nacionalne studije čine Incest Trauma Centar - Beograd, Centar za promociju zdravlja žena i Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja i njegova Jedinica za prevenciju nasilja / Grupa za zaštitu od nasilja i diskriminacije, zajedno sa Etičkim i Nadzornim odborom koji okupljaju istaknute stručnjakinje sa dugogodišnjim iskustvom u

oblastima rada sa decom, mladima i obrazovanju, a posebno oformljeni u svrhu realizacije Nacionalne studije. Tim je posvetio posebnu i punu pažnju etičkoj komponenti Nacionalne studije. **Institucija Zaštitnika građana Republike Srbije je ispratila proces izvođenja i pružila svoje pozitivno profesionalno mišljenje u vezi punog poštovanja ljudskih prava deteta.**

Tim Nacionalne studije:

Dušica Popadić, direktorka Incest Trauma Centra - Beograd i supervizorka Nacionalne studije

Dr Ljiljana Bogavac, zamenica direktorke Incest Trauma Centra - Beograd i predsednica Etičkog odbora Nacionalne studije

Centar za promociju zdravlja žena:

Dr Stanislava Otašević, direktorka i rukovoditeljka Nacionalne studije

Prof.dr. Viktorija Cucić, glavna istraživačica

Prof.dr. Loraine J. Bachuss, međunarodna konsultantkinja (redovno zaposlena u Centru za rodno nasilje i zdravlje Londonske škole za higijenu i tropsku medicinu (LSHTM, GVHC), u Londonu, Velikoj Britaniji)

Prof.dr. Milan Gajić, glavni statističar Statističkog tima od tri člana (svi redovno zaposleni na Institutu za statistiku Medicinskog fakulteta u Beogradu)

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, Jedinica za prevenciju nasilja / Grupa za zaštitu od nasilja i diskriminacije:

Biljana Lajović, koordinatorka Jedinice i članica Etičkog odbora Nacionalne studije

Smiljana Grujić, psihološkinja

Gordana Medenica, psihološkinja

Etički odbor:

Milena Jerotijević, psihološkinja

Nadzorni odbor:

Snježana Mrše, Grupa „Most“ iz Beograda i predsednica Nadzornog odbora Nacionalne studije

Marija Krivačić, „Psihokod“ iz Beograda

Livia Joo Horti, direktorka Fondacije mentalne higijene „Exspecto“ iz Subotice

Anketarski tim: 61 obučena osoba (59 anketarica i 2 anketara). Deo ukupnog anketarskog tima su činile članice naših saradničkih organizacija: Centar za devojke iz Niša, „Femenergy“ iz Pirota, Fondacija mentalne higijene „Exspecto“ iz Subotice i „Impuls“ iz Tutina.

Incest Trauma Centar - Beograd se zahvaljuje članicama i članovima Tima Nacionalne studije za posvećenost i neprocenjivo poverenje u naš zajednički javni glas protiv seksualnog nasilja nad decom u Srbiji.

SAŽETAK

CILJEVI I OSVRT NA OSNOVNE REZULTATE

Opšti cilj Nacionalne studije se ticao procene veličine pojave seksualnog nasilja nad decom u Srbiji kroz definisanje incidence i prevalence istog u ciljanoj grupaciji školske dece. Dakle, interesovalo nas je koliko dece u Srbiji tokom života preživi seksualno nasilje (prevalenca) i koliko je dece u Srbiji bilo izloženo seksualnom zlostavljanju u poslednjih godinu dana (incidenca).

Specifični ciljevi su se ticali:

A) Identifikacije:

- faktora okoline i drugih faktora koji se mogu povezati sa rizikom za seksualno nasilje
- najčešćih oblika i dužine trajanja seksualnog nasilja nad decom
- ko su najčešći počinioci / počiniteljke seksualnog nasilja nad decom
- učestalost i vrstu posledica seksualnog nasilja po dete, prema iskazu deteta
- učestalost traženja pomoći od strane deteta
- broj dece koja su se obraćala nekome za pomoć u vezi seksualnog nasilja
- način reagovanja osoba kojima se dete obratilo za pomoć
- broj osoba koje su prijavile seksualno nasilje nakon obraćanja deteta
- stepen informisanosti dece o problemu seksualnog nasilja
- stavove roditelja i dece o seksualnom nasilju

B) Pružanja preporuka u oblasti prevencije i zaštite dece od seksualnog nasilja, posebno namenjenih sferi obrazovanja.

OSVRT NA OSNOVNE REZULTATE - ŠTA JE POKAZALA NACIONALNA STUDIJA?

Nacionalna studija je urađena na reprezentativnom uzorku od 2053 dece uzrasta od 10 do 18 godina iz 97 škola, 61 osnovne i 36 srednjih škola iz 51 grada Srbije. Uzorak je izrađen uz korišćenje baze podataka Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije. Korišćeno je ukupno 11 instrumenata rada u celokupnom procesu rada u cilju

intervjuisanja dece od četvrtog razreda osnovne škole zaključno sa trećim razredom srednje škole (npr. informacija o Nacionalnoj studiji, obrazac informisane saglasnosti/pristanka, upitnik, skala stavova, Zahvalnica). Pored osnovnog upitnika o iskustvu seksualnog nasilja (ličnom i drugih) - u osnovnim školama, doprinos ispitivanju stavova o temi seksualnog nasilja su pružili i roditelji čija su deca učestvovala u Nacionalnoj studiji, a u srednjim školama mladi koji su učestvovali i u osnovnom delu intervjuisanja.

Osnovni upitnik za decu i mlade

Na uzrastu od 10 do 18 godina, u svakom školskom odeljenju u Srbiji postoje 4 deteta koja su preživela određeni vid seksualnog nasilja i još 4 deteta koja poznaju nekoga kome se to dogodilo. Dok gledate ovaj film, 2 dece iz svakog školskog odeljenja izloženo je seksualnom nasilju. U osnovnoj školi, deca obelodanjuju najpre porodici, koja im po pravilu ne poveruje. Mladi u srednjim školama najčešće kažu drugarici ili drugu, koji su skloniji da im poveruju. Od 2/3 dece koja ispričaju šta im se dogodilo, više od polovine osoba kojima su se poverili ne preduzima ništa. Samo 7% njih prijavi slučaj nadležnim službama.

Neprocenjivo je važno da je Nacionalna studija kroz dugi niz rezultata jasno pokazala rodnu komponentu, odnosno na koji način seksualno nasilje pogađa devojčice, a na koji dečake, i da je jasno potvrđeno pravilno razumevanje seksualnog nasilja kao jednog od vidova rodno zasnovanog nasilja gde su devojčice češće mete. Od 5 dece koja su preživela seksualno zlostavljanje, 4 su devojčice i 1 dečak.

Deca su preživela sledeće nasilne seksualne radnje - Odrasla osoba ili osoba koja je više od 2 godine starija od deteta, tražila je da dete učini jednu ili više nabrojanih radnji ili ga primoravala na to:

- Da je gleda razgolićenu odnosno njene polne organe;
- Da se dete skine i pokaže svoje polne organe;
- Zahtevala da dete dodiruje njene polne organe;
- Da je dete posmatra kako masturbira;
- Da je dete miluje po telu ili ona da miluje dete;
- Da dete stane golo pred fotoaparata, kameru ili mobilni telefon te osobe (ili za srednjoškolke/ce, da stane zajedno sa partnerkom/partnerom);
- Da zajedno sa njom gleda slike, filmove, časopise sa pornografskim sadržajem;
- Slala pisma, cedulje, poruke sa seksualnim sadržajem putem SMS-a, internetom (e-mail, Facebook i druge društvene mreže);
- Zahtevala ili prisilila dete da stavi prste ili predmet u polni organ deteta;
- Primenjivala pretnje, ucene i slično i primoravala dete na seksualni odnos tako što je došlo do kontakta dva polna organa;
- Primenom sile izvršila seksualni odnos nad detetom;
- Dala detetu alkohol i/ili drogu i tako ga primorala na seksualni odnos;

- Dala drugima alkohol i/ili drogu i podsticala ih na seksualni odnos sa detetom;
- Nudila detetu novac za seksualni odnos;
- Kupovala i davala detetu poklone za seksualni odnos sa njom ili nekim drugim osobama;
- Drugo;

Nalazi ukazuju da je, od svih pitanja, deci najteže bilo da saopšte ko je počinilac seksualnog nasilja. 62.1% dece koja su preživela nasilje, odlučila su da ne identifikuju počinioca. Ovo nije neobično, obzirom na iskustvo ITC-a u praktičnom radu koje pokazuje snažno prisutna osećanja stida, straha, krivice i niskog samopoštovanja. Štaviše, deca su ovde "lakše" saopštavala koje nasilne seksualne radnje su preživela. U polovini slučajeva, nasilje se ponavljalo. Najčešće mesto gde se nasilje događa je kuća u 32%, a svakako stvaraju zabrinutost i društvene mreže sa 22% na kojima je dete primilo i bilo izloženo eksplicitnom seksualnom sadržaju. Podaci pokazuju da je akutno seksualno nasilje (nasilje sada traje) češće kod dece u osnovnim školama. Takođe, skreće pažnju podatak da je u srednjim školama u 7.4% škola označena kao mesto događaja čime nas mladi alarmiraju da razvijamo mere sprečavanja npr. silovanja na ljubavnom sastanku i drugih vidova seksualnog nasilja.

Prosečan uzrast kada se seksualno nasilje dogodilo je 14 godina i deca su se odvažila da u prosečnom periodu do 2 godine nakon zlostavljanja nama saopšte da su preživeli traumu. Anketarski tim je tokom intervjua i na samom kraju izrazio posebnu zahvalnost svakom detetu koje je obelodanilo svoje iskustvo ili iskustvo drugarice/druga.

Nacionalna studija snažno potvrđuje da deca itekako govore o preživljenom seksualnom nasilju i uporno tragaju za osobom od poverenja. S tim u vezi, visoka je zabrinutost u vezi toga da najčešće osoba kojoj se dete poveri - ne preduzme ništa da je zaštiti. Jednako upozorenje je u tome da članovi porodice nisu prva adresa od poverenja za dete koje uvek ima najbolju procenu kome može da kaže.

Važan podatak je i da deci nije lako da govore o efektima seksualnog nasilja, odnosno na koji način je nasilje ostavilo traga na njih. Jedna trećina se izjasnila da o tome ne bi ništa rekla. Od onih koji su pružili odgovore, najčešće, mladi navode ljutnju i bes kao efekte (74.1%), a zatim i kod dece i mladih slede osećanja straha (69.3%), stida i krivice (55.8%).

Edukativan karakter Nacionalne studije se ogleda i u nalazu da je 48% dece prvi put o temi seksualnog nasilja razgovaralo tokom našeg intervjua, a s druge strane ovaj podatak ukazuje na zabrinjavajuću praksu dugogodišnjeg ćutanja i upornog čuvanja tabu teme tokom (može biti i celokupnog) odrastanja deteta. Oni koji čuvaju tabu, podaci pokazuju, su i roditelji (51.1% nije otvaralo ovu temu) i obrazovni system (10.2% škola je otvaralo temu). Za decu koja su o seksualnom nasilju razgovarala sa roditeljima, u skladu sa patrijarhalnim obrascem, majka se pojavljuje kao glavna osoba koja informiše dete (48.6%) i dalje nosi glavno breme odgovornosti o dobrobiti deteta. Nakon majki, edukatorke su i bake i sestre - dakle, proširen je stari obrazac odgovornosti žena. Dete sa kojim su razgovarale, podaci pokazuju, naučilo

je punu informaciju o tome da seksualno nasilje mogu vršiti i članovi porodice i porodični prijatelji i da, ako se nasilje dogodi, treba da obavezno obavesti osobu u koju ima najviše poverenja. Van porodice, najčešći sagovornici/e su drugovi i drugarice (30.2%), što iznova potvrđuje značaj edukovanosti đaka i vršnjačke podrške.

U cilju odgovornog, preventivnog postupanja, kao deo redovne procedure izvođenja Nacionalne studije ustanovljen je mehanizam pomoći u vidu „osobe za vanredne situacije“ koji se aktivira u slučaju eventualne trenutne potrebe za pomoći detetu tokom ili nakon intervjua. Ovaj mehanizam nije uopšte korišćen tokom celokupnog trajanja anketarskog rada u školama, jer se nije javila potreba.

Istovremeno, bez obzira da li bi neko dete zatražilo pomoć ili ne, deo redovne procedure Nacionalne studije je edukativni karakter informacija koje je anketarski tim pružio svakom detetu ponaosob tokom intervjua, bez obzira da li se izjasnilo da ima ili nema iskustvo nasilja. U korpusu pruženih informacija je u osnovnom početnom predstavljanju dete saznalo čime se ITC bavi, a na kraju razgovora je svako dete primilo Zahvalnicu sa našim kontakt podacima i ohrabrenje da uvek može da se javi i zbog sebe i/ili drugarice i druga koje poznaje, a zateknu se u situaciji nasilja.

O stepenu ugodnosti dece i mladih tokom intervjuisanja, svedoče podaci da je 80.4% njih reklo da se tokom razgovora osećalo opušteno, 13.9% je bilo iznenađeno temom i 7.1% imalo nelagodnost. Zaključak je da, uz pravilan pristup koji je rezultat edukovanosti, tema seksualnog nasilja nije bauk i o njoj je sasvim moguće pričati sa decom u školskom kontekstu.

Skala stavova - roditelji i mladi

Ukupno je 1039 mladih u srednjim školama i 532 roditelja dece iz osnovnih škola popunilo Skalu stavova (ukupno 1571).

Termin „pravilan stav“ (kasnije, istraživački termin „poželjan odgovor“) znači da kod osobe koja ga izražava postoji prepoznavanje specifičnosti egzistencije deteta koje je preživelo seksualno zlostavljanje i da stav odražava savezništvo u vidu razumevanja dinamike nasilja, ohrabrenja i preduzimanja akcije u cilju zaštite deteta. Vrlo je važno naglasiti da su, među ukupno 23 ponuđena stava za izjašnjavanje, u većini stavova roditelji pružili poželjnije odgovore, odnosno imali nešto pravilnije stavove od mladih. Međutim, i mladi i roditelji upadaju u zamku okrivljavanja deteta-žrtve, stigmatizuju devojčice i već ranjive društvene grupe dece koja žive u domu i na ulici, kao i decu sa smetnjama u razvoju. Postoje odgovori i

jednih i drugih da „Seks između odrasle osobe i deteta nema posledica po dete“, kao i „Ako je dete seksualno zrelo, u redu je a odrasla osoba ima seks sa njom/njim“. Mladi jasnije od roditelja prepoznaju da su počinioci seksualnog nasilja najčešće osobe muškog pola. Roditelji u značajnoj meri ne prepoznaju devojčice kao glavne mete počinilaca. Uočava se da postoji spremnost za prijavljivanje nadležnim službama u stavovima „Kad sumnjate ili znate da je dete seksualno zlostavljano, uvek treba prijaviti policiji“ i „Osobe koje seksualno zlostavljaju decu treba da idu u zatvor“, dok istovremeno, podsećamo (pogledati gore), glavni deo intervjua putem upitnika za decu i mlade neumitno opominje da je samo 7.1% osoba koje su saznale za seksualno nasilje nad detetom, krivično delo i prijavilo. Spremnost za prijavljivanje se javlja kao deklarativna. Podaci pokazuju da roditelji manje veruju od mladih da je oporavak deteta koje je preživelo seksualno nasilje moguć. U vrlo visokom procentu, i mladi i roditelji se slažu da „O temi seksualnog zlostavljanja dece treba učiti od vrtića do fakulteta da dete prepozna nasilje i zaštititi se“.

RODNE ULOGE KAO PODLOGA ZA ODVIJANJE SEKSUALNOG NASILJA

Naučeno o devojčicama i dečacima

FAKTOR RIZIKA DA SE DOGODI SEKSUALNO NASILJE JE POL

88.5% DEVOJČICE

11.5% DEČACI

Od petoro dece koja su preživela seksualno nasilje u Srbiji, 4 su devojčice i 1 dečak.

DEVOJČICE

- **ČEŠĆE** preživljavaju seksualno nasilje
- preživljavaju veći broj modaliteta seksualnog nasilja / **VIŠE RAZLIČITIH SEKSUALNIH RADNJI**
- češće preživljavaju **PONOVLJENO** seksualno nasilje
- većem broju devojčica se nasilje dešava **SADA**
- **POZNAJU ZNATNO VIŠE OSOBA KOJE SU PREŽIVELE** seksualno nasilje

- **ZNATNO ČEŠĆE RAZGOVARAJU SA NEKIM** o preživljenom seksualnom nasilju
- Kao nasilnik se jedino kod njih javljaju nastavnik, sportski trener, kućni prijatelj
- **STRAH** je najzastupljeniji efekat, a zatim slede ljutnja i bes
- **POD VEĆIM SU RIZIKOM** da prežive seksualno nasilje
- Navode veći broj modaliteta seksualnog nasilja koje je neko drugi preživeo/la (više različitih nasilnih seksualnih radnji)

DEČACI

- Ređe preživljavaju seksualno nasilje od devojčica
- Imaju manji rizik da prežive seksualno nasilje
- Ređe im se ponavlja seksualno nasilje
- Ređe razgovaraju sa nekim o seksualnom nasilju
- Ne žele da govore o efektima seksualnog nasilja (kako seksualno nasilje utiče na njihov život)
- Češće ne žele da govore o nasilniku

PREPORUKE U SFERI OBRAZOVANJA

(kratka verzija po osnovu rezultata Nacionalne studije
predstavljenih u Poglavljima 2 i 3 PRELIMINARNOG IZVEŠTAJA)

Za svaku od navedenih preporuka, ITC je spreman da pruži puno učešće u izradi i implementaciji, koristeći sopstvene resurse i, tokom 21 godine rada, uspostavljenu infrastrukturu:

1. Neophodno je da MPNTR razvije prvu dugoročnu Nacionalnu strategiju prevencije seksualnog nasilja nad decom. Nacionalna strategija treba da isprati specifičnosti za našu zemlju, služeći se rezultatima Nacionalne studije. Posebne segmente predstavljaju: a) angažovanje u razvijanju i primeni mehanizama za rano otkrivanje seksualnog nasilja u okviru obrazovnog sistema, kao i b) usvajanje postupaka prijateljskog zastupanja dece u procesuiranju počinioca / počiniteljki seksualnog nasilja nad decom - čime se postiže i interresorno povezivanje u prevenciji i zaštiti dece od seksualnog nasilja.
2. Ne postoji efikasnija prevencija seksualnog zlostavljanja dece od integrisanja tematskih sadržaja iz oblasti prevencije kao i prepoznavanja seksualnog nasilja i zaštite dece koja su preživela seksualno nasilje, u redovne nastavne programe nacionalnog kurikuluma predškolskih i školskih ustanova, kao i redovnih relevantnih udžbenika. Zbog toga, potrebno je da se MPNTR još aktivnije angažuje u ispunjavanju međunarodno preuzetih obaveza u okviru Lanzarot Konvencije, kao i obaveza propisanih postojećim nacionalnim regulativama, a koje svaka sadrži ovo usmerenje.
3. Potrebno je izvođenje sveobuhvatne Studije o stavovima prema seksualnom zlostavljanju dece. Rezultati će se koristiti u cilju praktikovanja i promovisanja primarne prevencije seksualnog nasilja nad decom u cilju promene navika, ponašanja i postojećih društvenih stereotipa.

KRAJ DOKUMENTA